

Covid-19'un Öğrencilerin Stres, Anksiyete, Depresyon ve Korku Düzeylerine Etkisi: Sistemik Derleme

Effect of Covid-19 on Students' Stress, Anxiety, Depression and Fear Levels: Systematic Review

✉ Müşerref Didin¹, ✉ Betül Yavuz¹, ✉ Havva Gezgin Yazıcı¹

¹Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Kütahya, Türkiye

ÖZ

Bu araştırmada, Covid-19 pandemisi sürecinde öğrencilerin stres, anksiyete, depresyon, korku düzeyleri ve ilişkili faktörleri, literatür taraması yaparak incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, 27.12.2019-30.12.2020 tarihleri arasında elektronik veri tabanları "Covid-19, pandemi, ruh sağlığı, öğrenciler", "Covid-19, pandemic, mental health, students" anahtar sözcükleri kullanılarak taranmıştır. Tarama sonucunda 562 çalışmaya ulaşılmış olup 22 makale çalışmaya dahil edilmiştir. Yaş aralığı 14-33 arasında olan öğrencilerin anksiyete, korku ve depresyon düzeyinin, cinsiyet, hastalık durumu, enfeksiyon bulaşma kaygı düzeyi, hastalık ile ilgili bilgi düzeyi, koruyucu ekipmanların yeterliliği, aile yapısı, ekonomik şartlar, sosyal destek düzeyi, ebeveynler ile yaşama durumu, hastalığa bakış açısı ve madde kullanımı ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Sonuçlar, genellikle öğrencilerin orta düzeyde anksiyete yaşadığını göstermektedir. Korku, depresyon ve stres düzeyleri ise çalışmalarda farklılık göstermektedir. Kızlarda anksiyete ve depresyon düzeyi erkeklere göre daha yüksektir.

Anahtar sözcükler: Covid-19, stres, anksiyete, depresyon, korku

ABSTRACT

The aim of this study was to examine the stress, anxiety, depression, fear levels and related factors of students during the Covid-19 pandemic process by conducting a literature review. In the research, Electronic databases were searched using the keywords "Covid-19, pandemic, mental health, students" between 27.12.2019-30.12.2020. As a result of the search, 562 studies were reached and 22 articles were included in the study. Students' level of anxiety, fear and depression is determined by gender, disease status, infection-contamination anxiety, level of knowledge about the disease, adequacy of protective equipment, family structure, economic conditions, social support level, living with parents, perspective on illness and substance use has been related. The results generally show that students experience moderate levels of anxiety. Fear, depression and stress levels differ in studies. Anxiety and depression levels in girls are higher than boys.

Keywords: Covid-19, stress, anxiety, depression, fear

Giriş

Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 (Koronavirüs hastalığı 2019), küresel olarak yaygınlık göstererek pandemiye neden olmuştur. Solunum yolu enfeksiyonu yapan bu virüs, bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkilemiştir (Aşkın ve ark. 2020). Pandeminin devam etmesi, korunma önlemlerinden biri olan sosyal izolasyonu zorunlu hale getirmiş, bu durum, ruhsal hastalıkların artışına neden olmuştur (Aslan ve ark. 2020). Vaka sayılarının artmasıyla birlikte ölüm korkusu ve geleceğe yönelik belirsizlik tüm dünyada etkisini göstermiştir (Ji ve ark. 2020). Çin'de ve İran'da yaşayan bireyler üzerinde yapılan çalışmalarda stres düzeyinin arttığı belirtilmiştir (Wang ve ark. 2020). Covid-19 pandemisi döneminde de bireylerin ruhsal durumlarının olumsuz olarak etkilendiği, anksiyete ve depresyon belirtileri gösterdikleri saptanmıştır (Zhang ve ark.

2020). Haziran ayında vaka sayılarının da düşmesiyle birlikte anksiyete düzeyinde azalma görülmesine rağmen, Covid -19 korkusuna bağlı yüksek düzeyde anksiyete yaşayan bireylerin olduğu bildirilmiştir (Kleiman ve ark. 2020).

Pandemi sürecinde eğitim ve öğretime ara verilmiş, öğrenciler uzaktan eğitime başlamıştır. Çalışmalar incelendiğinde daha önceki pandemilerde de ilk alınan önlem okulların kapatılması olmuştur. Covid -19 pandemisinde de birçok ülkede okullarda eğitime ara verilmiştir. Türkiye'de çoğu üniversite yüz yüze eğitime ara vermiş uzaktan eğitime geçmiştir. Okulun yerini internet ile birlikte teknoloji almıştır. Bu süreçte öğrenciler bilgisayar ve tablet ihtiyacı, internet bağlantısında kesintilerin olması, aile içi çatışmalar, sınav tarihlerinin ve derslerin gecikmesi, evde kalma zorunluluğuna bağlı psikolojik problemler, virüs bulaşma korkusu, ekonomik yetersizlikler gibi farklı düzeylerde

Yazışma Adresi/Address for Correspondence: Havva Gezgin Yazıcı, Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Kütahya, Türkiye

E-posta/E-mail: havva.gezginyazici@ksbu.edu.tr **Geliş tarihi/Received:** 02.05.2021 **Kabul tarihi/Accepted:** 11.07.2021

ORCID ID: 0000-0001-8422-9686

sorunlar yaşamıştır. Bununla birlikte, öğrenciler özgürlüklerinin ve sosyalleşmelerinin kısıtlandığını ifade etmişlerdir (Çubuk 2020). Okulların kapanması ile birlikte korunma önlemlerinin alınması öğrencileri, toplumun diğer kesimlerine göre daha fazla etkilemiştir. Yapılan çalışmalarda öğrencilerin karantina sürecinde arkadaşlarından ayrılması, sürekli kapalı alanda bulunmak, öfke, çaresizlik, depresyon (Karataş 2020), anksiyete, ölüm korkusu, normal yaşamlarına özlem duygusu (Altun Ekiz 2020), umutsuzluk gibi duyguların yaşanmasına neden olmuştur. Öğrencilerin, cinsiyet, yaş, bilgi düzeyi, gibi faktörlerin (Sever ve Özdemir 2020) ve ekran karşısında bilgi sahibi olmak için geçirilen sürenin duygu durumlarını etkilediği görülmüştür (Keçojevic ve ark. 2020). Covid -19'a ilişkin bilgi düzeylerinin stres, anksiyete, depresyon ve korku düzeyleri ile ilişkili olduğu yapılan araştırmalar sonunda bildirilmiştir (Akman ve ark. 2020).

Araştırmanın amacı; Covid -19 pandemisi sürecinde öğrencilerin stres, anksiyete, depresyon, korku düzeyleri ve ilişkili faktörleri incelemektir. Çalışmanın sonuçlarının, öğrencilerin stres, anksiyete, depresyon, korku düzeylerini etkileyen faktörlere yönelik çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın amacına yönelik olarak üç tane araştırma sorusu belirlenmiştir. Bu sorular, Covid-19 sürecinin öğrenciler üzerinde stres, anksiyete, depresyon, korku düzeylerinin incelendiği hangi bilimsel çalışmaların olduğu, belirtilen çalışmaların metodolojik özellikleri ve çalışmalarda hangi değerlendirme araçlarının kullanıldığını belirlemeye yöneliktir.

Yöntem

Bu sistematik derlemede, 27.12.2019-30.12.2020 tarihleri arasında gerçekleştirilen 562 çalışmaya ulaşılmış olup 22 makale çalışmaya dahil edilmiştir. Makalelerin 11 tanesini yabancı kaynaklar oluşturmaktadır. Literatür taraması öncesinde araştırmacı tarafından veri tabanları ve anahtar kelimeler belirlenmiştir. Google Akademik ve Pubmed elektronik veri tabanları üzerinden Türkçe ve İngilizce dilinde belirlenen; "Covid -19, pandemi, ruh sağlığı, öğrenciler", "Covid-19, pandemic, mental health, students" anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Ulaşılan 22 makale araştırmacı tarafından okunmuş, çalışmaların verildiği özet tabloda "yazar, amaç, örneklem grubu, örneklem sayısı, çalışmanın türü, çalışmada kullanılan veri toplama araçları ve çalışma sonuçları" yer almaktadır (Tablo 1).

Çalışmaya; Covid-19 sürecinin öğrenciler üzerinde stres, anksiyete, depresyon ve korku düzeylerinin incelendiği Türkçe ya da İngilizce olan bilimsel çalışmalar, tam metnine ulaşılabilen ve lise ya da üniversite öğrencileri üzerinde (14-33 yaş aralığı) yapılan çalışmalar dahil edilmişken; Türkçe ya da İngilizce dışında yapılan çalışmalar, tam metne ulaşılamayan makaleler, öğrenciler üzerinde stres, anksiyete, depresyon, korku düzeylerinin incelenmediği derleme makaleler ise kapsam dışı tutulmuştur.

Çalışmaya, erişime açık olan araştırma makaleleri dâhil edilmiş ve Helsinki Deklarasyonu'nda yer alan ilkelere göre gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Yapılan literatür taraması sonucunda araştırmaya dahil olma kriterlerine uyan 11 uluslararası, 11 ulusal çalışma saptanmıştır. Çalışmaların özellikleri ve ayrıntılı bilgileri Tablo 1'de sunulmuştur.

Çalışmaların Genel Özellikleri

Uluslararası literatürde 11, ulusal literatürde 11 araştırma çalışması saptanmıştır. İncelenen çalışmaların çoğunda öğrencilerin Covid-19 sürecinde stres, anksiyete, depresyon, korku düzeylerini ve ilişkili faktörleri belirlemek amaçlanmıştır. İncelenen çalışmalarda stres, anksiyete, depresyon, korku düzeylerinin; cinsiyet, enfeksiyon bulaşma endişesi, karantina, arkadaş ortamından uzakta kalma, kişisel korunma ekipmanlarının yetersizliği gibi faktörler ile ilişkili olduğu görülmüştür. Çalışmaların yöntemleri incelendiğinde, tarama, fotoses, olgu bilim çalışması, ağırlıklı olarak kesitsel, tanımlayıcı ve nitel çalışmalar oluşturmaktadır.

Çalışmaların Örneklem Grupları

İncelenen çalışmalar lise ve üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. 20 çalışma, üniversite öğrencileriyle yapılmış olup, çalışmaların bir tanesinde öğrencilerin yazdığı mektup, bir tanesinde resmettikleri tablolar incelenmiştir. Çalışmalardan 6 tanesi sağlık bilimleri öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. 2 çalışma ise lise öğrencileri ile yapılmıştır. Çalışmalardaki örneklem sayısını en az 13, en fazla 2031 öğrenci oluşturmaktadır.

Çalışmalarda Kullanılan Ölçme Araçları

İncelenen çalışmaların tamamında öğrencilerin sosyodemografik bilgilerinin toplanmasına ilişkin tanıtıcı bilgi formu ya da kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmalarda en çok kullanılan veri toplama aracının Yaygın Anksiyete Bozukluğu Ölçeği (YAB)-7 ve Hasta Sağlığı Envanteri (PHQ)-9 olduğu tespit edilmiştir. Bu ölçeklerin yanı sıra kötümserliği tetikleyen olaylarla başa çıkma ölçeği, pozitif ve negatif duygu durum ölçeği (PNDÖ), yaşam doyumu ölçeği, belirsizliğe tahammülsüzlük ölçeği-12, akıllı telefon anketleri, durumluk ve sürekli kaygı envanteri, depresyon ve anksiyete, stres ölçeği (DASS), hastane anksiyete ve depresyon ölçeği, refah ölçümü (CI), algılanan stres ölçeği (PSS-10), başa çıkma davranışı anketi (COPE), hastane anksiyete ve depresyon ölçeği (HADS), Hasta Sağlığı Anketi (PHQ-8), fiziksel aktivite ölçeği (PA), yaşam doyum ölçeği (SWLS), Kısa semptom envanteri BSI-18 de kullanılmıştır.

Öğrencilerin Stres, Anksiyete, Depresyon, Korku Düzeyini Etkileyen Tanımlayıcı Özellikler

Çalışmalardan elde edilen bilgiler doğrultusunda öğrencilerin stres, anksiyete, depresyon, korku düzeyinin, cinsiyet, hastalık durumu, enfeksiyon bulaşma kaygı düzeyi, hastalık ile ilgili bilgi düzeyi, koruyucu ekipmanların yeterliliği, aile yapısı, ekonomik şartlar, sosyal çevrenin desteği, ebeveynler ile yaşama durumu, hastalığa bakış açısı ve madde kullanımı ile ilişkili olduğu saptanmıştır.

Tablo 1. Çalışmaların özellikleri

No	Yazar	Çalışmanın Amacı	Örneklem Grubu	Örneklem Sayısı	Çalışma Deseni	Veri Toplama Araçları	Çalışma Sonuçları
1	Çubuk (2020)	Covid-19 pandemisinin üniversite öğrencilerindeki kayıp nesne, depresyon ve yas ilişkisini açıklamak.	Doğuş Üniversitesi'nde öğrenim gören ve Covid-19 süreci için terapi alan öğrenciler	13 Öğrenci	Yorumlayıcı Fenomenolojik	Kayıtlara yönelik Bireylerin Öznel Söylemleri	-Covid-19'un üniversite öğrencilerinde psikolojik sorunlara yol açtığı ve bu süreçte öğrencilerin en çok rollerini ve Öteki'nin bakışını kayb ettikleri görülmüştür.
2	Karataş (2020)	Covid-19 pandemisinin LGS ve YKS sınavına hazırlanan öğrencilerin psikolojik durumlarına etkisini incelemek.	Ortaokul ve lise öğrencileri (8. Sınıf ve 12.sınıf öğrencileri) (14 yaşında ve 18 yaşında olan öğrenciler)	663 öğrenci (392 lise öğrencisi)	Betimsel çalışma ve olgu bilim çalışması	Anket ve yarı yapılandırılmış görüşme formu	- Covid-19 sürecinde genel olarak öğrencilerin evde yalnız, depresif hissettikleri bildirilmiş ve lise son sınıf öğrencilerinin, genel kaygı ve sınav kaygılarının arttığı görülmüştür.
3	Eryılmaz ve Şiraz (2020)	-Covid-19 Bağlamında Kötümserliği Aktive Eden Olaylarla Başa Çıkma ve Ergen Öznel İyi Oluşu İlişkisini incelemek.	-14-19 yaşları arasında lise öğrencileri	-246 lise öğrenci	Yapısal eşitlik modeli	-Kötümserliği Aktive Eden Olaylarla- Durumlarla Başa Çıkma Ölçeği -Pozitif-Negatif Duygu Ölçeği (PNDÖ) -Yaşam Doyumu Ölçeği	-Kötümserliği aktive eden olaylarla başa çıkma ölçeği arasında istatistiksel anlamda orta düzeyde pozitif yönde ilişki olduğu bildirilmiştir.
4	Okuyan ve ark. (2020)	Hemşirelik öğrencilerinin sağlık kaygısı düzeylerini belirlemek.	-18-33 yaş arası gönüllü olan hemşirelik bölümü öğrencileri	305 öğrenci	Tanımlayıcı	-Sağlık Kaygısı Düzeyi Envanteri -Sosyo-demografik özellikleri içeren bilgi formu	- Virüs ile enfekte olma ve ölüm korkusu nedeniyle öğrencilerin sağlık kaygı düzeyinin yüksek olduğu bildirilmiştir.
5	Altun Ekiz (2020)	Koronavirüsün öğrencilerin günlük yaşamlarını nasıl etkilediği araştırmak.	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümünde öğrenim gören öğrenciler	21-24 yaşları arasında 20 öğrenci	Nitel araştırma yöntemi	-Günlük tutma ve görüşme metodu	-Öğrencilerin stres, öfke ve sürekli aynı şeylerle meşgul olmaya bağlı sıkılmalar yaşadığı, yapılamayan şeylere de büyük özlem duydukları görülmüştür.
6	Sever ve Özdemir (2020)	Uzaktan eğitim sürecinde yaşananları fotoğraflar aracılığıyla somutlaştırarak yorumlamak.	Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencileri	154 öğrenciden 12 fotoğraf	Nitel yöntem- Fotoses metodu	-Bireylerin kendi yaşam deneyimlerinden paylaştıkları resimler ve hikayeler	- Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin tükenmişlik, stres, karamsarlık yaşadığı görülmüştür.

Tablo 1 ((devamı). Çalışmaların özellikleri

No	Yazar	Çalışmanın Amacı	Örneklem Grubu	Örneklem Sayısı	Çalışma Deseni	Veri Toplama Araçları	Çalışma Sonuçları
7	Yayan (2020)	Covid-19'un Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Bölümü Resim Ana Sanat Dalındaki öğrencilerin resimlerinde anlattıklarını incelemek.	Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Bölümü Resim Ana Sanat Dalı'ndaki 3. ve 4.sınıf öğrencilerinin eserleri	Üniversite 3. ve 4.sınıf öğrencilerinden 13'ünün eserleri	-Literatür Tarama	Öğrencilerin eserleri sosyal ve kültürel açıdan, Covid-19 ile ilgili bilgi, tutum ve davranışları öznel bakış açıları ile sorgulanmıştır	-Öğrenciler hissettikleri öfke, çaresizlik ve korkuların yanı sıra iyileşen hastaların mutluluklarını, geleceğe yönelik umutlarını resim üzerinde farklı renk ve tonları kullanarak yansıtmışlardır.
8	Örgev ve ark. (2020)	Üniversite öğrencilerinin Covid-19 sürecindeki Yaygın Anksiyete Bozuklukları ve bazı demografik özellikleri değerlendirmek.	Vakıf üniversitesinde okuyan öğrenciler	18-26 yaşları aralığında ve üzeri 493 öğrenci	Olgu sunumu	-Demografik verileri tanımlayan anket, -Yaygın anksiyete bozukluğu testi-7 (YAB-7),	- Anksiyete puan ortalamasının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği görülmüştür.
9	Duman (2020)	Üniversite öğrencilerinin Covid-19 korku ve belirsizliğe tahammül düzeylerinin incelenmesi.	Basit seçkisiz örnekleme tekniği ile seçilen üniversite öğrencileri	100 öğrenci	Tarama Modeli	-Kişisel Bilgi Formu - Covid-19 Korkusu Ölçeği -Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği-12	-Öğrenciler Covid-19'dan orta düzeyde korkmakta ve orta düzeyde belirsizliğe karşı tahammülsüzlük göstermektedir.
10	Doğan (2020)	Üniversite öğrencilerinin Covid-19'a yazdığı 100 adet mektubun incelenerek karantina günlerinde virüsten ne şekilde etkilendiklerini belirlemek.	Araştırmacının seçmeli ders verdiği katılımcı öğrencilerin, her fakülteden, her birimden, her sınıf düzeyinde, her branştan, her bölümden, 18-25 yaş aralığında kız ve erkek öğrenciler	18-25 yaş aralığında 190 lisans öğrencisinin yazdığı mektuplardan 100 tanesi incelenmiştir.	Nitel araştırma olgu-bilim deseni	Öğrenciler mektupları hem araştırmacı	-Öğrencilerin hem karantinanın olumlu etkilerinden bahsettikleri hem de virüs bulaşma endişesinin ve ölümün getirdiği korku ve yalnızlık yaşadıkları görülmüştür.
11	Wang ve ark. (2020)	ABD'deki büyük bir üniversite sisteminde Covid-19 pandemisi sırasında üniversite öğrencilerinin ruh sağlığı durumu ve depresyon ve anksiyetenin ciddiyetini araştırmak.	Texas A&M Üniversitesi'nden işe alınan lisans ve lisansüstü öğrenciler	18-75 yaşları arasında 2031 öğrenci	Kesitsel Çalışma	-Depresyon ve anksiyete stres ölçeği, -Hasta Sağlık Anketi-9 (PHQ-9) -Genelleştirilmiş Anksiyete Bozukluğu-7 (YAB-7) anketi -GAD-7 ölçeği	-Katılımcılarda orta şiddette depresyon, orta şiddetli düzeyde anksiyete ve %18,04'ünde intihar düşüncelerinin olduğu görülmüştür.

Tablo 1 (devamı). Çalışmaların özellikleri

No	Yazar	Çalışmanın Amacı	Örneklem Grubu	Örneklem Sayısı	Çalışma Deseni	Veri Toplama Araçları	Çalışma Sonuçları
12	Kleiman ve ark. (2020)	Covid-19'un gerçek zamanlı olarak pandemiye yaşayan bir grup üniversite öğrencisi arasında ruh sağlığı üzerindeki etkisini değerlendirmek	Pandemiye yaşayan bir grup üniversite öğrencisi	18-33 yaşları arasında 140 öğrenci	-akıllı telefon tabanlı ekolojik anlık kaygı ve iyimserlik değerlendirmesi	-Akıllı telefon anketleri	-Katılımcıların çoğunun Covid-19 hakkında endişeli olduğu bildirilmektedir.
13	Akman ve ark. (2020)	Covid-19 pandemisinin hemşirelik öğrencilerinin anksiyete düzeylerine etkisini incelemek.	Vakıf Üniversitesi hemşirelik öğrencileri	Yaş ortalaması 22.61±1.70 aralığında olan 92 öğrenci	Tanımlayıcı, korelasyonel ve kesitsel araştırma	-Sosyodemografik ve Covid-19 Pandemi Bilgi ve Tutum Formu -Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri	Öğrencilerin Covid-19 hakkında bilgi düzeyi arttıkça anksiyete düzeyi artmıştır.
14	Aylie ve ark. (2020)	Covid-19 pandemisinin Bench-Sheko Bölgesi, Güneybatı, Etiyopya'daki üniversite öğrencileri arasındaki psikolojik etkilerini değerlendirmek.	Bench-Sheko bölgesinde yaşayan ve dahil edilme kriterlerini tam olarak dolduran tüm üniversite öğrencileri.	18-25 yaş ve üzeri 322 öğrenci	Kesitsel Çalışma	-Sosyodemografik, klinik faktörleri ve psikolojik etkilerini değerlendirmek için anket, -Depresyon, anksiyete, stres ölçeği (DASS)	-Depresyon görülme düzeyinin; kızlarda, evde kalan öğrencilerde ve tıbbi hastalık öyküsü olan bireylerde yüksek olduğu görülmüştür.
15	Xiao ve ark. (2020)	Çin'de viral yayılmayı kontrol altına almak için sert sosyal mesafe önlemlerinin tıp öğrencilerinin yaşamları üzerindeki etkilerini incelemek.	İki üniversitede iki halk sağlığı okulundaki tıp öğrencileri (Pekin'deki CCMU ve Wuhan'daki HUST)	17-25 yaş aralığında ve 25 yaş üzeri 933 öğrenci	Kesitsel Araştırma	-84 maddelik bir anket, -YAB-7(yaygın anksiyete bozukluğu) testi, -PHQ-9 (hasta sağlığı anketi)	-Kızlarda anksiyete bozukluğu ve depresyon gelişme riski erkeklerle göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.
16	Safa ve ark. (2020)	Anksiyete ve depresif belirtilerin yaygınlığını belirlemek ve Covid-19 pandemisinin Bangladeşli tıp öğrencileri üzerindeki psikolojik etkisini incelemek.	Herhangi bir tıp fakültesine kayıtlı olan, İngilizce okuyabilen ve anlayabilen ve Covid-19 sırasında Bangladeş'te yaşayan Bangladeşli tıp öğrencileri	18-28 yaşları arasında olan 425 öğrenci	Kesitsel Çalışma	-Demografik bilgileri ve Covid-19 ile ilgili soruları içeren anket, -HADS (hastane anksiyete ve depresyon ölçeği)	-Kız öğrencilerin anksiyete ve depresif belirtileri erkek öğrencilere göre daha fazla gösterdiği görülmüştür.
17	Savitsky ve ark. (2020)	İsrail'in Güney Bölgesi'ndeki Ashkelon Akademi Koleji'ndeki hemşirelik öğrencilerinin anksiyete düzeylerini ve başa çıkma yollarını değerlendirmek	Hemşirelik bölümündeki tüm öğrenciler	23,4-27,9 yaşları arasında olan 215 öğrenci	Kesitsel Çalışma	-Demografik soruları içeren anket, -GAD-7 ölçeği -Başa çıkma stratejilerini tanımlamak için, Başa Çıkma Davranışı Anketinden (COPE) sekiz madde	- Erkek öğrencilerin ve mizah kullanımının düşük anksiyete düzeyleri ile ilişkili olduğu bulunmuştur.

Tablo 1 (devamı). Çalışmaların özellikleri

No	Yazar	Çalışmanın Amacı	Örneklem Grubu	Örneklem Sayısı	Çalışma Deseni	Veri Toplama Araçları	Çalışma Sonuçları
18	Aslan ve ark. (2020)	Pandemi sırasında öğrenciler arasında algılanan stres ve ruh sağlığının yaygınlığını ortaya çıkarmak ve stres düzeylerinin belirleyicilerini araştırmak	Lisans öğrencileri	19-40 yaşları arasında olan 358 öğrenci	Kesitsel Çalışma	-GAD-7 ölçeği, Hasta Sağlığı Anketi, Yaşam Doyum Ölçeği, Covid-19 Etkisinin Öğrenci Refahı Üzerindeki Algısı, Algılanan Stres Ölçeği, Fiziksel Aktivite Ölçeği, Sosyodemografik bir anket	- Öğrencilerde yüksek düzeyde stres, hafif yaygın anksiyete ve yaşamdan hoşnut olma düzeylerinin düşük olduğu saptanmıştır.
19	Husky ve ark. (2020)	Üniversite öğrencilerinin Covid-19 sürecinde farklı bir ikametgaha yerleşmelerinin anksiyete ve diğer psikolojik sorunlarla ilişkisini saptamak	Onay formunu dolduran 18 yaşında veya daha büyük olan üniversite öğrencileri	18 yaş ve üzeri olan 291 öğrenci	Kesitsel Çalışma	-Çevrimiçi anket formu	-Pandemi döneminde ikametgah değiştirmeyen bireyler, ikametgah değiştiren bireylere göre daha yüksek düzeyde stres yaşamışlardır.
20	Kecojevic ve ark. (2020)	Kuzey New Jersey lisans üniversite öğrencilerinin bir örnek arasında ruh sağlığı yükünün artan düzeyleri ile ilişkili faktörleri değerlendirmek.	Kişisel sağlık odaklı ve Halk Sağlığı Bölümü tarafından verilen bir giriş çekirdek müfredat dersi alan öğrenciler	18-37 yaşları arasında olan 162 öğrenci	Kesitsel Çalışma	-Kesitsel anket	-Kız öğrencilerde anksiyete düzeyinin yüksek olduğu ve haber sitelerinde Covid-19'a ilişkin geçirilen sürenin anksiyete düzeyi ile ilişkili olduğu bildirilmiştir.
21	Bashir ve ark. (2020)	Covid-19'un sağlık bilimleri öğrencileri üzerindeki anksiyete ve depresyon ilişkisini değerlendirmek.	Pakistan ve yurtdışında yaşayan sağlık bilimleri öğrencileri	18 yaş ve üzeri olan 523 öğrenci	Kesitsel gözlemsel çalışma	-(GAD)-7 ölçeği -(PHQ)-9 ölçeği -Öğrencilerin genel bilgileri için form	-Öğrencilerin %23'ünde orta ila şiddetli depresyon, %44'ünde orta derecede şiddetli anksiyete görüldüğü, yaşı daha genç olan öğrencilerde depresyon ve anksiyete düzeyinin daha yüksek olduğu bildirilmiştir.
22	Li ve ark. (2020)	Üniversite öğrencilerinin uyku alışkanlıkları ve ruh sağlığı durumunu (anksiyete ve depresyon) gözlemek	Çin'deki Hebei Tarım Üniversitesi lisans öğrencileri	555 lisans öğrencisi (yaş ortalaması 19,6)	Boylamsal çalışma	-10 maddelik Pozitif ve Negatif Etki Çizelgesi (PANAS) - 4 maddelik Hasta Sağlığı Anketi (PHQ-4) PANAS-PA ve PANAS-NA	-Bireylerde karantinanın korku, anksiyete ve depresyona yol açtığı, karantina sonrasında ise virüse yakalanma korkusunun arttığı, el dezenfektanı yetersizliğinin hem PANAS-NA ortalama puanını hem PHQ-4'ü önemli ölçüde artırdığı bildirilmiştir.

Çalışmaların Sonuç Ölçütleri

İncelenen çalışmalarda kız öğrencilerin stres, anksiyete, depresyon, korku düzeyi erkek öğrencilerden yüksek bulunmuştur. Evde sorumlulukların artması, sosyal destek azlığı, ebeveyn ile birlikte yaşamama, pandemi sırasında aynı yerde yaşama durumu, madde kullanımı, kırsal kesimde yaşayan öğrenciler için ekonomik yetersizlikler, aile içi çatışmalar, sınav tarihlerindeki belirsizlikler, geleceğe yönelik olumsuz bakış açısı, madde kullanımı, aşağılanma korkusu ve sağlığa yönelik kaygı düzeyinin yüksek olmasının, korku, anksiyete, stres ve depresyon düzeyini artırdığı görülmüştür.

Tartışma

Bu çalışmada, Covid-19 pandemisi sürecinde öğrencilerin stres, anksiyete, depresyon, korku düzeylerinin belirlenmesi amacıyla 22 çalışma incelenmiştir. Bu inceleme "Pubmed" ve "Google Akademik" olmak üzere iki elektronik veri tabanı ile yapılmıştır. Bu nedenle genellenemez. Çalışmaların odak noktası öğrencilerin korku, anksiyete, stres ve depresyon düzeylerinin ve ilişkili faktörlerin tanımlanmasıdır. Çalışmalarda genel olarak kesitsel araştırmalara yer verilmiştir. En çok kullanılan veri toplama araçlarının Yaygın Anksiyete Bozukluğu Ölçeği (YAB)-7 ve Hasta Sağlığı Envanteri (PHQ)-9 olduğu tespit edilmiştir. Karantina ve diğer koruma önlemleri hastalığın bulaşmasını önlerken, korku, anksiyete ve depresyonun artışı engelleyememiştir (Li ve ark. 2020). Çalışmalardaki veriler incelendiğinde bazı araştırmalar öğrencilerin duygu durumunun cinsiyet ile ilişkisinin anlamlı olduğunu açıklarken bazı çalışmalarda ise anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Örneğin anksiyete, stres, depresyon ve korku düzeyinin cinsiyet ile ilişkili bulunduğu bir çalışmada özellikle kız öğrencilerin ev ortamında sorumluluklarının artmasına bağlı olarak tükenmişlik yaşadıkları ifade edilmiştir (Sever ve Özdemir 2020). Benzer şekilde farklı bir çalışma ise, yaşanan depresyon ve anksiyete düzeyinin kızlarda erkeklere oranla yüksek olduğu görülmüştür (Aylie ve ark. 2020; Bashir ve ark. 2020). Diğer taraftan yapılan bir araştırma sonucunda depresyon düzeyinin cinsiyet ile ilişkili olmadığı bildirilmiştir (Bashir ve ark. 2020).

Öğrencilerin virüs ile enfekte olmaya yönelik endişeleri, yaşanan kayıpların varlığı ve uzun süre evde kalma zorunluluğu ruhsal sağlığı yakından ilgilendirmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre kayıp yaşayan öğrenciler korkuyu, kayıp yaşamayan öğrencilerden daha yüksek düzeyde hissetmektedir (Duman 2020). Farklı bir çalışmada öğrencilerin pandemi sürecinde karantinanın neden olabileceği durumlarla ilgili endişeli olduğu belirtilmiştir. Sürekli olarak evde kalmak bireylerin bunalmış hissetmesine neden olmuştur. Hastalığa yakalanma ve ölüm korkusu sağlığa yönelik kaygıyı artırmaktadır (Okuyan ve ark. 2020).

Bireylerin Covid-19'a ilişkin bilgi düzeyi ve alınan önlemlerin yeterliliğine olan inançları da anksiyete düzeyini etkilemektedir. Öğrencilerin Covid-19 hakkında bilgi düzeyi arttıkça anksiyete düzeyinin arttığı ve etkili el yıkama düzeyini yeterli buldukça sürekli kaygı düzeylerinin azaldığı belirtilmiştir (Akman ve ark. 2020). Bir araştırmaya göre her birey Covid-19'un yaşamı üzerine etkilerini aynı şekilde değerlendirmemektedir. Pandeminin

öğrenciler tarafından farklı biçimlerde algılanışı, yaşanan anksiyete düzeylerinde ve duygu durumlarında farklılıklara neden olmaktadır. Covid-19'un yaşamlarını olumlu etkilediğini düşünen öğrencilerin anksiyete düzeyi, yaşamlarını olumsuz etkilediğini düşünen öğrencilerin anksiyete düzeyinden daha düşük olduğu görülmüştür (Safa ve ark. 2021). Başka bir çalışmada, Covid-19 süreci bazı öğrenciler tarafından bir yıkım olarak algılanırken bazı öğrenciler tarafından ise bireylerin kendileri ile baş başa kalmalarının; hayatını gözden geçirmek, önemli kararlar almak, farklı deneyimler kazanmak adına etkili olduğunu düşündükleri ve geleceğe umutla baktıkları görülmüştür (Doğan 2020).

Pandemi sürecinde bazı bireyler ikamet ettiği yeri değiştirmiş; bazı bireyler ise aynı yerde ikamet etmeye devam etmiştir. Başka bir yerleşim yerine taşınmayan bireylerin, taşınan bireylere göre daha yüksek düzeyde stres yaşadığı görülmüştür (Husky ve ark. 2020).

Alkol tü ketimi, aşırı yeme, ebeveyn ile birlikte yaşama durumu, sosyal destek düzeyi, kötümserlik durumları da bireylerin anksiyete, korku, stres ve depresyon düzeyleri ile ilişkilidir. Yapılan çalışmalarda alkol, ilaç kullanımı ve aşırı yemenin anksiyete düzeyini artırdığı görülmüştür (Savitsky ve ark. 2020). Ebeveynleri ile yaşamayan öğrencilerin kaygı düzeyinin, ebeveynleri ile yaşayan öğrencilerin kaygı düzeyinden yüksek olduğu ve sosyal desteği zayıf olan bireylerde stres ve depresyon gelişme riskinin arttığı görülmüştür (Aylie ve ark. 2020).

Bireylerin bu süreçte fiziksel sağlıklarının yanı sıra yaşanan olumsuz durumlara karşı ruhsal sağlığını korumak, olaylara ve yaşama yönelik iyilik hallerini artırmak önemlidir. Ruhsal sağlığa yönelik Covid-19 sürecinde kötümserlik ile başa çıkma yöntemlerini kullanmak, bireylerin kendi yaşamlarına dair iyi oluş düzeyini değerlendirmelerini olumlu yönde etkilemektedir (Eryılmaz ve Şiraz 2020).

Literatür doğrultusunda oluşturulan sistematik derleme için iki tane veri tabanı kullanılmış olup bunlar "Pubmed" ve "Google Akademik" elektronik veri tabanlarıdır. Pandemi döneminden dolayı çalışma verilerinin büyük çoğunluğu online bağlantılar ve telefon görüşmeleri aracılığı ile toplanmıştır. Çalışmaların online olarak yapılması, sadece sosyal ağları kullanabilen öğrenciler ile kısıtlı kalmasına neden olmuştur. Yapılan çalışmaların bir kısmında erkek katılımcıların az olduğu görülmüştür.

Sonuç

Bu çalışmada, Covid-19 pandemisi sürecinde öğrencilerin stres, anksiyete, depresyon, korku düzeyleri ve ilişkili faktörler incelenmiştir. Sonuçlar, genellikle öğrencilerin orta düzeyde anksiyete yaşadığını göstermektedir. Korku, depresyon ve stres düzeyleri ise çalışmalarda farklılık göstermektedir. Çalışmalarda dikkat çeken noktalara bakıldığında; kızlardaki anksiyete ve depresyon düzeyinin erkeklerden yüksek olduğu, karantina uygulamalarının, evde ya da kapalı alanlarda uzun süre vakit geçirmenin bireylerin karamsarlık, umutsuzluk ve stres düzeyini arttırdığı, Covid-19'a ilişkin haberlerin sürekli olarak takip edilmesinin ve akademik takvime ilişkin gecikmelerin yaşanması

sonucu anksiyete düzeyinin arttığı görülmektedir. Ayrıca Covid-19'a yönelik alınan önlemlerin etkinliğine ve yeterliliğine inanma durumunun ve virüs ile enfekte olma korkusunun anksiyete düzeyini etkilediği görülmektedir.

Sonuçlar, öğrenciler üzerinde yalnızca duygu durumuna yönelik değil toplumsal davranışa yönelik araştırma çalışmalarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin ruhsal ve fiziksel sağlıklarının olumlu yönde etkilenmesi, geleceğe yönelik umutlu olabilmeleri için bireylerin kendi yaşamlarına yönelik öznel değerlendirmelerini olumlu yönde etkileyecek davranışlarda bulunmaları önerilmektedir.

Yazarların Katkıları: *Yazarlar çalışmaya önemli bir bilimsel katkı sağladıklarını ve makalenin hazırlanmasında veya gözden geçirilmesinde yardımcı olduklarını kabul etmiştir.*

Danışman Değerlendirmesi: *Dış bağımsız.*

Çıkar Çatışması: *Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.*

Finansal Destek: *Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.*

Authors Contributions: *The authors attest that she has made an important scientific contribution to the study and has assisted with the drafting or revising of the manuscript.*

Peer-review: *Externally peer-reviewed.*

Conflict of Interest: *No conflict of interest was declared by the authors.*

Financial Disclosure: *The authors declared that this study has received no financial support.*

Kaynaklar

Akman Ö, Yıldırım D, Sarıkaya A (2020) The effect of covid-19 pandemic on nursing students' anxiety levels. *Istanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12:379-397.

Altun Ekiz M (2020) Koronavirüs karantinasında günlük tutan beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencileri üzerine nitel bir araştırma. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 25:387-401.

Aslan I, Ochnik D, Çınar O (2020) Exploring perceived stress among students in Turkey during the covid-19 pandemic. *Int J Environ Res Public Health*, 17:8961.

Aşkın R, Bozkurt Y, Zeybek Z (2020) Covid-19 pandemisi: psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19:304-318.

Aylie NS, Mekonen MA, Mekuria RM, (2020) The psychological impacts of covid-19 pandemic among university students in Bench-Sheko Zone, South-west Ethiopia: a community-based cross-sectional study. *Psychol Res Behav Manag*, 13:813-821.

Bashir TF, Hassan S, Maqsood A, Khan ZA, Issrani R, Ahmed N et al. (2020) The psychological impact analysis of novel covid-19 pandemic in health sciences students: A global survey. *Eur J Dent*, 14:91-96.

Çubuk B (2020) Covid 19 ile gelen kayıp nesne, yas ve depresyon. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10:90-99.

Doğan S (2020) Üniversite öğrencilerinin covid-19'a yazdıkları 100 mektubun incelenmesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 126:25-40.

Duman N (2020) Öğrencilerinde covid-19 korkusu ve belirsizliğe tahammülsüzlük. *The Journal of Social Science*, 4:426-437.

Eryılmaz A, Şiraz M (2020) Covid-19 bağlamında kötümserliği ortaya çıkaran olaylarla-durumlarla başa çıkma ve ergen öznel iyi oluşu ile ilişkisinin incelenmesi. *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19:292-303.

Husky MM, Kovess-Masfety V, Swendsen JD (2020) Stress and anxiety among university students in France during Covid-19 mandatory confinement. *Compr Psychiatry*, 102:152191.

Ji G, Wei W, Yue K, Li H, Shi L, Ma J et al. (2020) Effects of the covid-19 pandemic on obsessive-compulsive symptoms among university students: prospective cohort survey study. *J Med Internet Res*, 22:e21915.

Karataş Z (2020) Covid-19 pandemisi sürecinin LGS ve YKS hazırlık sürecinde olan çocuk ve ergenlerin psikolojilerine yansımalarının incelenmesi. In *Pandemi Döneminde Çocuk ve Ergen Psikolojisi* (Ed B Gençdoğan): 54-74. Ankara, Türkiye Klinikleri.

Kecojevic A, Basch C, Sullivan M, Davi N (2020) The impact of the covid-19 epidemic on mental health of undergraduate students in New Jersey, cross-sectional study. *Plos One*, 15:e0239696.

Kleiman EM, Yeager AL, Grove JL, Kellerman JK, Kim JS (2020) Real-time mental health impact of the Covid-19 pandemic on college students: ecological momentary assessment study. *JMIR Ment Health*, 7:e24815.

Li HY, Cao H, Leung DYP, Mak YW (2020) The psychological impacts of a covid-19 outbreak on college students in China: a longitudinal study. *Int J Environ Res Public Health*, 17:3933.

Okuyan CB, Karasu F, Polat F (2020) Covid 19'un hemşirelik öğrencilerinin sağlık kaygısı düzeyleri üzerine etkisi. *Van Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13:45-52.

Örgev C, Biçer İ, Demir H, Aydın O, Şen E, Özyaral O (2020) The psychological impact of the covid-19 pandemic on university students in Turkey: a foundation university case. *Journal of International Health Sciences and Management*, 6:25-33.

Safa F, Anjum A, Hossain S, Trisa TI, Alam SF, Rafi MA et al. (2021) Immediate psychological responses during the initial period of covid-19 pandemic among Bangladeshi medical students. *Child Youth Serv Rev*, 122:105912.

Savitsky B, Findling Y, Erel A, Hendel T (2020) Anxiety and coping strategies among nursing students during the covid-19 pandemic. *Nurse Educ Pract*, 46:102809.

Sever M, Özdemir S (2020) Koronavirüs (Covid-19) sürecinde öğrenci olma deneyimi: bir fotoses (photovoice) çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31:1653-1679.

Wang X, Hegde S, Son C, Keller B, Smith A, Sasangohar F (2020) Investigating mental health of us college students during the covid-19 pandemic: cross-sectional survey study. *J Med Internet Res*, 22:e22817.

Xiao H, Shu W, Li M, Li Z, Tao F, Wu X et al. (2020) Social distancing among medical students during the 2019 coronavirus disease pandemic in China: disease awareness, anxiety disorder, depression, and behavioral activities. *Int J Environ Res Public Health*, 17:5047.

Yayan G (2020) Bir salgın hastalık olarak covid-19'un Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Bölümü resim ana sanat dalındaki öğrencilerin resimlerine yansımaları. *Electronic Turkish Studies*, 15:1297-1313.

Zhang Y, Zhang H, Ma X, Di Q (2020) Mental health problems during the covid-19 pandemics and the mitigation effects of exercise: a longitudinal study of college students in China. *Int J Environ Res Public Health*, 17:3722.